

Ο ΣΚΕΥΟΦΥΛΑΞ ΦΙΛΟΘΕΟΣ Ο ΕΚ ΜΟΥΝΤΑΝΕΙΩΝ
ΚΑΙ ΑΛΛΟΙ ΜΟΥΔΑΝΙΩΤΕΣ ΜΟΝΑΧΟΙ
ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ ΒΑΤΟΠΕΔΙΟΥ

Μιλτιάδης Δ. Πολυβίου

Όπως βεβαιώνουν πολλές επιγραφές σε κτίσματα και κινητά αντικείμενα της Μονής Βατοπεδίου, στο μοναστήρι αυτό υπήρξε έντονη παρουσία μοναχών καταγόμενων από την περιοχή των Μουδανιών της Βιθυνίας¹. Το γεγονός αποτελεί φυσικό επακόλουθο των μακρόχρονων και στενών δεσμών της μονής με την τοπική κοινωνία που δημιούργησε η ύπαρξη στην κωμόπολη αυτή της Προποντίδας, τουλάχιστον από το 1654², σημαντικής κτηματικής περιουσίας αλλά και μετοχιακού συγκροτήματος με ναό, και η συνακόλουθη διαρκής παρουσία βατοπεδινών μοναχών εκεί. Ο αριθμός των εντοπίων που εμόνασαν στο Βατοπέδι δεν είναι δυνατόν να υπολογιστεί με ακρίβεια παρά μόνον από το 1828 και μετά, δεδομένου ότι δεν σώζονται μοναχολόγια που να καταγράφουν τις εντάξεις στην αδελφότητα της μονής πριν από το έτος αυτό. Από τότε και μετά καταγράφονται εικοσιπέντε βατοπεδινοί καταγόμενοι από την ευρύτερη περιοχή Μουδανιών-Προύσας³, εκτός όμως από αυτούς

1. Τα Μουδανιά βρίσκονται στη νότια ακτή της Προποντίδας, στην είσοδο του κόλπου της Κίου, σε απόσταση 25 περίπου χλμ. από την Προύσα, της οποίας αποτελούν το επίνειο. Πόλισμα με το όνομα αυτό εμφανίζεται να υπάρχει το 1318, μετά την καταστροφή από τους Τούρκους της πόλης Απάμεια που υπήρχε στην ίδια θέση και η οποία είχε διαδεχθεί την ακόμη αρχαιότερη πόλη Μύρλεια. Πριν από τη μικρασιατική καταστροφή τα Μουδανιά ήταν μια ακμάζουσα κωμόπολη 6.000 κατοίκων, από τους οποίους τα $\frac{3}{4}$ ήσαν Έλληνες και το $\frac{1}{4}$ Τούρκοι. Οι ασχολίες των κατοίκων ήταν κυρίως η ελαιοκαλλιέργεια, η σηροτροφία, το εμπόριο και η ναυτιλία. Από διοικητική άποψη τα Μουδανιά ήταν πρωτεύουσα του ομώνυμου καζά της νομαρχίας Προύσας ο οποίος περιελάμβανε εικοσιτρία χωριά. Η ελληνική κοινότητα διέθετε Αστική Σχολή Αρρένων, Παρθεναγωγείο και Νηπιαγωγείο και ήταν συγκροτημένη σε δύο εννορίες, του Αγίου Γεωργίου και της Αγίας Θεοδοσίας, υπαγόμενες στη Μητρόπολη Προύσας.

2. Σύμφωνα με αδημοσίευτο έγγραφο που απόκειται στο αρχείο της μονής, ο Προύσης Κλήμης παραχωρεί σ' αυτήν το 1654 ένα σπίτι στα Μουδανιά που οικοδόμησεν *ιδίους χρήμασιν εις τὸν τόπον τοῦ σεβασμίου μοναστηρίου τοῦ Βατοπεδίου*.

3. Συγκεκριμένα οκτώ μοναχοί κατάγονται από το Πελαδάρι, τέσσερις από την Προύσα, τρεις από το Τσεσνεϊρ, δύο από

στα έγγραφα που αφορούν το μετόχι υπάρχουν αναφορές σε αρκετούς άλλους από την κωμόπολη των Μουδανιών, κατά το ίδιο διάστημα, είτε ήσαν μοναχοί της μονής, είτε αναφέρεται πως είχαν πάει σ' αυτήν με σκοπό να μονάσουν και οι οποίοι, για άγνωστους λόγους, δεν καταγράφονται στο μοναχολόγιο⁴. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι ανάλογη παρουσία στην αδελφότητα της μονής θα υπήρχε και κατά τους χρόνους πριν τη δημιουργία του σωζόμενου μοναχολογίου, όπως άλλωστε βεβαιώνουν τόσο οι σχετικές αναφορές σε αρχαικά έγγραφα⁵, όσο και κάποιες αφιερωματικές επιγραφές σε κειμήλια ή σε κτίσματα.

Όσον αφορά τα κειμήλια, η σχέση των Μουδανιωτών με τη μονή τεκμηριώνεται, εμμέσως αλλά σαφώς, από δύο επιγραφές - η μία χωρίς χρονολογική αναφορά, η άλλη του 1800 - οι οποίες βρίσκονται σε αντίστοιχες λειψανοθήκες με οστά του Αγίου Μοδέστου και αποτελούν, σύμφωνα με τις σχετικές αναγραφές, αφιερώματα του μητροπολίτη Πελαγονείας Νεκταρίου του *ἐκ Μουντανίων*⁶.

Οι υπόλοιπες επιγραφικές αναφορές βρίσκονται σε κτίσματα. Έτσι, σύμφωνα με έμμετρη επιγραφή του 1815 στο παρεκκλήσι του Αγίου Θωμά στη ΝΑ κόρδα της μονής, *Ο προηγούμενος Ιερεμίας... εκ Μονδανίων της Βιθυνίας...εγένετο κτίτωρ δαπάνης ιδίας και επιμόνου επιστασίας των οικημάτων και των κτιρίων τούτων των νέων και θαυμασίων μετά και δύο ναών των θείων*⁷. Ακόμη, σύμφωνα με την επιτοίχια κεραμοπλαστική αναγραφή *ΙΕΡ(Ε)Μ(ΙΑΣ) ΠΡ(Ο)ΗΓ(ΟΥΜΕΝΟΣ)*, ο ίδιος μοναχός (όπως δείχνει η ταύτιση ονόματος και τίτλου και η χρονική εγγύτητα των έργων) είχε πρωτοστατήσει το έτος 1813 στην οικοδόμηση (ή στην ριζική ανακαίνιση) του παρεκκλησίου του Τιμίου Προδρόμου το οποίο βρίσκεται πάνω από την εσωτερική πόρτα της εισόδου στον μοναστηριακό περίβολο⁸.

Πολύ πιο παραγωγική υπήρξε, μερικές δεκαετίες πιο πριν, η ανακαινιστική δραστηριότητα του συμπατριώτη του Φιλόθεου, στον οποίο οφείλεται η πραγματοποίηση πολλών και σημαντικών έργων στη μονή. Τα επιγραφικά στοιχεία που τεκμηριώνουν τη δραστηριότητά του αυτή είναι τα εξής:

- Στην επιγραφή της τοιχογράφησης του παρεκκλησίου του Αγ. Νικολάου του καθολικού (1780) αναφέρεται πως αυτή έγινε ... *σκευοφυλακεύοντος του παν(οσιωτάτου) προηγούμενου κυρίου Φιλοθέου του εκ Μουντανειών*⁹.
- Στην επιγραφή για τη συμπλήρωση των κατεστραμμένων τμημάτων της τοιχογράφησης του κυρίως ναού του καθολικού (1789) αναγράφεται πως αυτή γίνεται ... *σκευοφυλακεύοντος κυρίου Φιλοθέου*¹⁰.
- Στο ξυλόγλυπτο τέμπλο του καθολικού (1788) αναγράφεται ... *εσκαλίσθη και χρισόθη ... σκευοφυλακέβοντας του πανοσιωτάτου αγίου προηγούμενου κύρ Φιλοθέου εκ Μοντανίας*¹¹.
- Στην επιγραφή που βρίσκεται στο υπέρθυρο της κεντρικής εισόδου

την Απολλωνιάδα, και από ένας από τα Μουδανιά, το Δεμιρδέσι, το Ορτάκιοϊ, το Ακ Σεχίρ, την Κίο, το Παλί Τσιφλίκ, το Εκσά Σεχίρ, και το Ντερέκιοϊ.

4. Συγκεκριμένα αναφέρονται ο Καλλίνικος (εγγρ. 9.4.1883), ο Αγάπιος (κ.κ. Αθανάσιος Λαδάς, εγγρ. 7.2.1902, 27.12.1902, 6.6.1903, 3.7.1907, οθωμ. εγγρ. αρ.8), ο Θεοφάνης (κ.κ. Θεμιστοκλής Τζιρμάκης, εγγρ. 24.7.1907, 17.12.1908), ο Θεολόγος (κ.κ. μάλλον Θεοδόσιος Κικίτσης, εγγρ. 20.3.1906, 25.7.1907) και ο Αθανάσιος (εγγρ. 22.6.1909).

5. Αναφέρονται ο Θεόδουλος (εγγρ. 4.3.1790), ο ιεροδ. Κυπριανός (εγγρ. τετρ. Γ', αρ. 93, έτους 1812), ο ιερομ. Μόδεστος (εγγρ. τετρ. Γ', αρ. 93, έτους 1812), ο Παρθένιος (εγγρ. τετρ. Γ', αρ. 93, έτους 1812 και εγγρ. 9.6.1829), ο Ευλόγιος (εγγρ. 6.2.1854) και ο Γρηγόριος (εγγρ. 15.8.1857).

6. Βλ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΒΑΤΟΠΑΙΔΙΝΟΣ, «Επιγραφαι ιερὰς μονής Βατοπεδίου», *Μεσαιωνικά Γράμματα*, τ. Β', τευχ. 4^ο, σ. 216-217. Στον Πελαγονίας Νεκτάριο αφιέρωσε ο Δανιήλ Μοσχοπολίτης το τετράγλωσσο λεξικό των βαλκανικών γλωσσών που έγραψε στη Μοσχόπολη και εκδόθηκε αρκετά αργότερα, στά 1802. Βλ. Μ. ΓΑΡΙΔΗΣ, «Ο μητροπολίτης Παΐσιος και η βλαχική επιγραφή του Κλεινοβού: Αλφάβητο και Εθνικό Πρόβλημα» *Τα Ιστορικά*, τόμ. 2^{ος}, τ. 3, Μάιος 1985, σ. 191-192, σημ. 21.

7. Ολόκληρο το κείμενο της επιγραφής δημοσιεύεται στο Μ. ΠΟΛΥΒΙΟΥ, «Τα εντός του περιβόλου μεταβυζαντινά παρεκκλήσια», *Ιερὰ Μεγίστη Μονή Βατοπαιδίου*, τομ. Α', σ. 332, σημ. 16.

8. Βλ. G. MILLET - J. PARGOIRE - L. PETIT, *Regueil des inscriptions chretiennes de l'Athos*, Παρίσι 1904, επιγραφή αρ. 130.

9. Ό.π., επιγραφή αρ. 90.

10. Ό.π., επιγραφή αρ. 53.

11. Ό.π., επιγραφή αρ. 66.

στην τράπεζα (1785) αναφέρεται πως ... η δαπάνη Φιλοθέου τυγχάνει, ός ήν πρόεδρος της μονής και προστάτης, Βιθυνιαίος, εκ τόπου Μουντανίας¹².

- Η επιγραφή για την αγιογράφηση της τράπεζας (1786) αναφέρει τον ... κοσμήτορα ... προϊστορα γε Φιλόθεον ... εκ Μουντανίας της κόμης Βιθυνίας¹³.

- Στο ομφάλιο του παρεκκλησίου του Αγ. Ανδρέου στην Β. κόρδα της μονής (1788) αναγράφεται Φ(ι)λ(ο)θ(ε)ου¹⁴.

- Στην κρήνη που βρίσκεται δίπλα στο κωδωνοστάσιο (1788) αναγράφεται Σκ(ευοφύ)λ(α)ξ Φ(ι)λ(ο)θ(ε)ο(ς)¹⁵.

- Σε επιγραφή της τοιχογράφησης του παρεκκλησίου του Αγ. Ανδρέου (1798) αναφέρεται ότι αυτό ... ανοικοδομήθη ... επιστασία δε του πανοσι-
στάτου αγίου σκε[υ]οφύλακος Φιλοθέου¹⁶.

Από τις διατυπώσεις των επιγραφών γίνεται σαφές ότι η συμβολή του Φιλόθεου στα παραπάνω οκτώ έργα δεν συνίσταται στην κάλυψη της δαπάνης τους - το μέγεθος των συνολικών δαπανών γι' αυτά θα ήταν ασφαλώς δυσβάστακτο ακόμη και για κάποιον ηγεμόνα - αλλά στην ανάληψη των πρωτοβουλιών για την πραγματοποίησή τους και στην επιστασία της εκτέλεσής τους. Το μόνο έργο για το οποίο οι επιγραφές βεβαιώνουν πως έγινε με δική του δαπάνη είναι η ανοικοδόμηση της τράπεζας, που είναι και το πιο σημαντικό από αυτά. Εντύπωση προκαλεί βέβαια το γεγονός ότι ο Φιλόθεος είχε την οικονομική δυνατότητα να καλύψει μόνος του το σύνολο της δαπάνης που απαιτούσε η οικοδόμηση ενός κτίσματος του μεγέθους της τράπεζας, δεδομένου ότι η πολύχρονη θητεία του στη μονή αποκλείει το ενδεχόμενο όταν προσήλθε σ' αυτήν να ήταν σε ηλικία που να του είχε επιτρέψει να συγκεντρώσει από την άσκηση άλλων δραστηριοτήτων το ανάλογο ποσό, το οποίο μάλιστα να μην το διαθέσει αμέσως σε κάποιο έργο, αλλά μόνον όταν θα έφθανε στο αξίωμα του σκευοφύλακος. Όσο και αν δεχτούμε πως η πολύχρονη ανάληψη διαφόρων αμοιβόμενων διακονημάτων σε ένα πλούσιο ιδιόρρυθμο μοναστήρι όπως το Βατοπέδι του έδινε τη δυνατότητα για κάποιες όχι ασήμαντες οικονομίες, ακόμη και έτσι εξακολουθεί να φαίνεται δύσκολο να ήταν σε θέση να συγκεντρώσει το αναγκαίο ποσό χωρίς πρόσθετη ενίσχυση και από άλλες πηγές.

Για την προσωπικότητα του Φιλόθεου δεν γνωρίζουμε πολλά πράγματα. Εκτός από τις πληροφορίες των επιγραφών, τα μόνα άλλα γνωστά σχετικά στοιχεία γι' αυτόν είναι οι περίοδοι κατά τις οποίες διετέλεσε σκευοφύλαξ, καθώς και εκείνα που προκύπτουν αφενός από δύο σύντομες καταγραφές στον κώδικα *Παραδόσεις Ταξιδιωτών* της μονής, που καταγράφουν επανόδους του από το *Ταξίδιον τῆς Μουντανίας*¹⁷, και αφετέρου από τα κείμενα τεσσάρων δημοσίευτων επιστολών του.

Όσον αφορά τις επιγραφές, το πρώτο που παρατηρεί κανείς είναι ότι στις τέσσερις από τις έξι πλήρεις αναγραφές του ονόματος του Φιλόθεου αυτό συνοδεύεται από εμφαντική αναφορά του τόπου καταγωγής του, γραμμένου κάθε φορά με την ορθογραφική εκδοχή που επέλεξαν

12. Ό.π., επιγραφή αρ. 117.

13. Ό.π., επιγραφή αρ. 119.

14. Ό.π., επιγραφή αρ. 108.

15. Ό.π., επιγραφή αρ. 143.

16. Ό.π., επιγραφή αρ. 109.

17. Την επισήμανση της ύπαρξης των σχετικών πληροφοριών στον εν λόγω κώδικα την οφείλω στον κ. Ι. Παπαγελο, τον οποίο ευχαριστώ για άλλη μια φορά.

οι συντάκτες των σχετικών κειμένων. Ο πλούτος των τίτλων που του αποδίδονται είναι εντυπωσιακός: *προηγούμενος, σκευοφύλαξ, πρόεδρος, προστάτης, κοσμήτωρ, προϊστάτωρ* της μονής. Όπως συνάγεται από τον χαρακτηρισμό του ως προηγούμενου, ο Φιλόθεος ήταν μέλος της Σύναξης των Προϊσταμένων της ιδιόρρυθμης τότε μονής του αλλά και ιερομόναχος, δεδομένου ότι ο εν λόγω τίτλος προϋποθέτει αυτές τις δύο ιδιότητες, δεν αποκλείεται όμως να οφείλεται απλώς στο ότι ίσως είχε διατελέσει στο παρελθόν ηγούμενος της μονής, αφού τα χρόνια αυτά το αξίωμα του ηγουμένου ήταν απλώς τιμητικό και δεν διαρκούσε για μεγάλο διάστημα¹⁸. Δεδομένου μάλιστα ότι την ουσιαστική διοίκηση στα ιδιόρρυθμα την ασκούσαν οι οφικιάλιοι της μονής¹⁹, θα πρέπει να θεωρείται βέβαιο πως ο Φιλόθεος ήταν τότε ο αναγνωρισμένος και αδιαμφισβήτητος ηγέτης της αδελφότητας, αφού στις επιγραφές όχι μόνον αναφέρεται με έμφαση ότι κατέχει το κορυφαίο αξίωμα του σκευοφύλακος, αλλά του αποδίδονται και όλοι οι άλλοι ανάλογου χαρακτήρα τίτλοι. Οι θητείες του στο εν λόγω αξίωμα καλύπτουν σχεδόν εξ ολοκλήρου μία εικοσιπενταετία, συγκεκριμένα από το 1780 ως το 1805, με ενδιάμεσες διακοπές μόνο κατά τα έτη 1796 και 1799-1801²⁰. Η εκ νέου ανάληψη της ίδιας ευθύνης μετά τα δύο μικρά διαστήματα διακοπής της σημαίνει βέβαια πως αυτά δεν πρέπει να οφείλονται σε απώλεια της εμπιστοσύνης της αδελφότητας στο πρόσωπό του, αλλά, είτε σε λόγους κόπωσης του ίδιου, είτε στην ανάθεση σ' αυτόν άλλων σημαντικών καθηκόντων που προϋπέθεταν την απουσία του από τη μονή, όπως π.χ. η διεξαγωγή ζητείας, η διαχείριση μετοχίου, ή η εκτέλεση μοναστηριακών ή ιεροκοινοτικών αποστολών στην Κωνσταντινούπολη.

Στον κώδικα *Παραδόσεις ταξιδιωτών*²¹ της μονής καταγράφονται δύο αναφορές στον Φιλόθεο. Στην πρώτη από αυτές²², στην οποία αναφέρεται ως *έκκλησιάρχης*, καταγράφεται ότι, ερχόμενος από *το ταξίδιον τής μουντανίας και προύσης* στις 15 Ιουλίου 1760, *έκαμε παράδοσιν* έναν αριθμό εκκλησιαστικών αμφίων. Η δεύτερη παράδοση²³, στις 29 Ιουνίου 1769, ήταν πολύ περισσότερο αποδοτική, αφού απέφερε από *τα μουντανιά*, εκτός από ένα σημαντικό αριθμό εκκλησιαστικών αμφίων και σκευών, *δύο αμπέλια και ένα όσπίτιον*.

Οι τέσσερις επιστολές του Φιλόθεου απόκεινται στο αρχείο εγγράφων της μονής, συσταχωμένες στους τόμους με τα άλλα έγγραφα των αντίστοιχων ετών. Η πρώτη είναι γραμμένη στις 7 Αυγούστου 1785, η δεύτερη την 1^η Μαρτίου 1789, η τρίτη στις 4 Μαρτίου 1790 και η τέταρτη στις 8 Μαρτίου 1793. Από το περιεχόμενό τους προκύπτει σαφώς πως οι αποδέκτες τους ήταν τα αντίστοιχα χρόνια αντιπρόσωποι της μονής στην Κωνσταντινούπολη. Οι επιστολές έχουν τον χαρακτήρα επίσημου μοναστηριακού εγγράφου, αφού ο Φιλόθεος τις υπογράφει υπό την ιδιότητα του σκευοφύλακος και τις επικυρώνει με την σφραγίδα της μονής, στην τρίτη μάλιστα επιστολή η υπογραφή του συνοδεύεται και

18. Βλ. Κ. ΧΡΥΣΟΧΟΪΔΗΣ, «Εσωτερικός βίος και οργάνωση», *Το Άγιον Όρος τον 15^ο και 16^ο αιώνα*, Αγιορειτική Εστία, Θεσσαλονίκη 2011, σ. 35 και του ίδιου, «Το Άγιον Όρος τον 16^ο αιώνα. Νύξεις και αιτούμενα», *Το Άγιον Όρος στον 15^ο και 16^ο αιώνα - Πρακτικά συνεδρίου*, Θεσσαλονίκη 2012, σ. 61.

19. Ο.π.

20. Βλ. ΘΕΟΦΙΛΟΣ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΟΣ ΒΑΤΟΠΕΔΙΝΟΣ, «Χρονικόν περί της Ιεράς και Σεβασμίας Μονής Βατοπαιδίου Αγίου Όρους», *Μακεδονικά* 12 (1972), σ. 118-119.

21. Τετρ. Ζ', κωδ. 5.

22. Φ. 78 α.

23. Φ. 89 β.

από τη γνωστή συμπλήρωση *καὶ οἱ σὺν ἐμοὶ ἐν Χ(ριστῶ) ἀδελφοί*, που βεβαιώνει πως ο υπογραφομένος είναι ο επικεφαλής της αδελφότητας.

Όπως ήταν φυσικό, τα αγιορείτικα μοναστήρια έπρεπε να έχουν εκπρόσωπο στην πρωτεύουσα, για την διεκπεραίωση των αναγκαίων επαφών με τις κρατικές και τις εκκλησιαστικές αρχές, τη συλλογή ελεών από τον πολυπληθή ελληνορθόδοξο πληθυσμό της πόλης, την προώθηση των ζητημάτων που αφορούσαν τα μετόχια τους στην Μικρά Ασία και στις Ηγεμονίες, την εκτέλεση παραγγελιών και αγορών για λογαριασμό της μονής, όπως βέβαια και για την υποδοχή και την υποβοήθηση των κατά καιρούς έκτακτων απεσταλμένων τους, αλλά, επί πλέον, και για την ενημέρωσή τους σχετικά με τα τεκταινόμενα στο διοικητικό και οικονομικό κέντρο της αυτοκρατορίας. Η εκπροσώπηση των μονών στην Πόλη γινόταν είτε μέσω ιδιαίτερου για την κάθε μονή αντιπροσώπου, με τον οποίο βέβαια διατηρούσε τακτική επιστολική επικοινωνία, είτε μέσω της ιεροκοινοτικής αντιπροσωπείας που υπήρχε πάντοτε εκεί. Σύμφωνα με την πρώτη επιστολή του Φιλόθεου η μονή τότε είχε δικό της μόνιμο αντιπρόσωπο στην Πόλη, στον οποίο χαρακτηριστικά γράφει *...ἀκόμη ἔχε λεπτήν περιέργειαν διὰ κάθε ἄλλην ὑπόθεσιν κοινήν ἢ ἰδίαν, ὅπου νὰ μᾶς τὴν φανερόνης ἐν τάχει, νὰ μανθάνωμεν καὶ ἡμεῖς καὶ νὰ στοχαζώμεθα τὰ πρακτέα. διὰ τοῦτο ἐδιωρίσθης παρὰ τῆς καθ' ἡμᾶς Ἱερᾶς συνάξεως εἰς βασιλεύουσαν, ὡς ἔχων δεξιὸν νοῦν καὶ χέρι ἐπιτήδειον νὰ μᾶς φανερόνης τὰ πάντα...*

Τα όσα γράφει ο Φιλόθεος στις επιστολές του εντάσσονται στα παραπάνω πλαίσια, με τις αναπόφευκτες βέβαια αναφορές και σε κάποια προσωπικά θέματα. Έτσι, όσον αφορά τα μοναστηριακά θέματα, αναφέρεται στα προβλήματα που δημιουργούν με την ανάρμοστη συμπεριφορά τους δόκιμοι μοναχοί που έγιναν δεκτοί από υποχρέωση σε κάποιους, ειδοποιεί για επικείμενες αφίξεις στην Πόλη απεσταλμένων της μονής, για τις οικονομικές δοσοληψίες, τις παραγγελίες και τις άλλες τρέχουσες δουλειές που πρέπει να γίνουν, και παραγγέλλει τα σχετικά με την παράδοση στους αφικνούμενους των παραληφθέντων αγίων λειψάνων ή την επιστροφή άλλων, ενώ, όπως προαναφέρθηκε, δεν παραλείπει να τονίσει την ανάγκη να ενημερώνεται η Σύναξη για αυτά που συμβαίνουν στην πρωτεύουσα. Σε δύο από τις εν λόγω επιστολές, συγκεκριμένα στη δεύτερη και στην τέταρτη, ο Φιλόθεος αναφέρεται στα σχετικά με το μετόχι των Μουδανιών και στις ακολουθητέες ενέργειες για τη διαχείριση των τρεχουσών υποθέσεων.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει μία παραγγελία του Φιλόθεου προς τον αποδέκτη της πρώτης επιστολής του στον οποίο γράφει *... κράτησον αὐτὰ τὰ δέκα γρόσια καὶ δῶσε τα εἰς ἐκεῖνον ὅπου θέλει σκαλίσει ἐπάνω εἰς μάρμαρον τούς στίχους ὅπου φέρνει αὐτοῦ ὁ κύρ Ἰωσήφ ὁ διδάσκαλος διὰ τὴν τράπεζαν. θεῖω ἑλέει οἰκοδομεῖταικαὶ ἕως τὰ τέλη τοῦ Σεπτεμβρίου λαμβάνει τέλος, διὰ τοῦτο καλοῦμεν νὰ*

Εικ. 1. Μονή Βατοπεδίου, τράπεζα. Επιγραφή στο υπέρθυρο της εισόδου (1785).

ἐπιμεληθῆς καὶ ἡ πανοσιότης σου ὁποῦ καὶ τὰ γράμματα τῶν στίχων νὰ εἶναι λαμπρὰ καὶ ἀνεξάλειπτα χυνομένου μολίβδου ἢ ἄλλου τινός εἶδους εἰς τὸ σκάλισμα τῶν γραμμάτων, καὶ νὰ ἐξαποστείλῃς αὐτὸ τὸ μάρμαρον ταχύτερον. ἀνίσως ὅμως καὶ ἐξοδεύσης καὶ περισσότερα ἀπὸ τὰ δέκα, σημειώσον καὶ τὰ ἀποκρινόμεθα... Ὅπως εἶναι φανερό η ἀναφορά ἀφορᾷ τὴν ἀναγραφὴν τῆς ἐπιγραφῆς, πού εἶναι σκαλισμένη στο μάρμαρινο υπέρθυρο τῆς κεντρικῆς εἰσόδου τῆς μοναστηριακῆς τράπεζας καὶ ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὴν κτητορικὴ ἐπιγραφὴ τοῦ κτίσματος, ὅπως δείχνει τόσο ἡ προβεβλημένη θέση τῆς, ὅσο καὶ τὸ ὅτι δὲν ὑπάρχει σ' αὐτὸ ἄλλη ἀνάλογη. Τὸ πλήρες κείμενό τῆς εἶναι τὸ ἐξῆς:²⁴

+ΑΝΘΡΩΠΕ ΤΕΧΝΗΝ ΤΕΧΝΙΤΩΝ ΚΑΛΩΣ ΒΛΕΠΕΙΣ, ΑΛΛ' Η ΔΑΠΑΝΗ ΦΙΛΟΘΕΟΥ ΤΥΓΧΑΝΕΙ, / ΟΣ ΗΝ ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ ΚΑΙ ΠΡΟΣΤΑΤΗΣ, ΒΙΘΥΝΙΑΙΟΣ, ΕΚ ΤΟΠΟΥ ΜΟΥΤΑΝΝΙΑΣ / ΑΨΠΕ / ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ / Α

Ὅπως βλέπουμε στὴν ἐπιστολή, ἡ παραγγελία τοῦ Φιλόθεου ἀφορᾷ τὴν λάξευση στὴν Πόλη μαρμάρινου υπερθύρου με ἐπιγραφὴ γιὰ τὴν τράπεζα τῆς μονῆς, ἡ οἰκοδόμησις τῆς ὁποίας - σύμφωνα με τὴν ἐκτίμησις πού κάνει τότε πού γράφει τὸ γράμμα (7 Αυγούστου 1785) - ἀναμενόταν νὰ ἀποπερατωθεῖ μέσα στο Σεπτέμβριο. Ὅπως φαίνεται ὅμως - λόγω ἴσως κάποιων καθυστερήσεων στο ταξίδι τῶν κομιστῶν τῆς ἐπιστολῆς στὴν Πόλη, στὴν ἀνάθεσις τῆς παραγγελίας ἢ στὶς υποχρεώσεις τοῦ λιθοξόου - ἡ ἐπιγραφὴ λαξέυεται μόλις τὴν 1^η Νοεμβρίου, ὁπότε θα πρέπει νὰ συμπεράνουμε πὼς ἡ πλήρης ολοκλήρωσις τοῦ ἔργου ἐγένε βέβαια μετὰ τὴν ἐν λόγω ἡμερομηνία (ἀρα μερικὸς μῆνας ἀργότερα ἀπὸ τὶς προβλέψεις τοῦ Φιλόθεου) τότε δηλαδὴ πού τὸ υπέρθυρο θα ἔφτασε στο Βατοπέδι καὶ θα τοποθετήθηκε σὲ ἓνα κατὰ τὰ ἄλλα ολοκληρωμένο κτίσμα. Τὸ ὅτι ἡ λάξευσίς τῆς γίνεται στὴν Πόλη ἐπιβεβαιώνει γιὰ ἄλλη μιὰ φορὰ πὼς αὐτὸ ἀποτελοῦσε ἐν προκειμένῳ μᾶλλον τὸν κανόνα, ὅσον ἀφορᾷ τουλάχιστον τὰ σημαντικὰ ἔργα τῶν ἀγιορείτικων μονῶν²⁵. Τὰ σχετικὰ

24. Στὴν καταγραφὴ τῆς ἐπιγραφῆς πού γίνεται στὸν κατάλογο τῶν G. MILLET - J. PARGOIRE - L. PETIT, (ὅ.π., σφ. 117) ἀναγράφεται λανθασμένα ...ΤΩΝ ΚΑΛΩΝ... ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ ...ΤΕΧΝΙΤΩΝ ΚΑΛΩΣ...

25. Ενδεικτικὸ παράδειγμα οἱ ἀντίστοιχες παραγγελίες γιὰ τὸ καθολικὸ τῆς μονῆς Ἐηροποτάμου (1762-4). Βλ. Μ. ΠΟΛΥΒΙΟΥ, *Τὸ καθολικὸ τῆς μονῆς Ἐηροποτάμου*, Ἀθῆνα 1999, σ. 79-84.

έξοδα καλύπτονται και αυτά από τον Φιλόθεο, προστίθενται δηλαδή στα πολύ περισσότερα που ξόδεψε για το σύνολο του έργου, αφού η υπερήφανη δήλωση της επιγραφής για την πατρότητα της δαπάνης δεν μπορεί να εννοεί τα λίγα γρόσια για το υπέρθυρο, αλλά το συνολικό ποσό για την *τέχνην τεχνιτών*, η οποία βέβαια θα πρέπει να αναφέρεται σε ολόκληρο το κτίσμα και όχι μόνο στο συγκεκριμένο μέλος του.

Όσον αφορά τον συντάκτη του κειμένου της επιγραφής, αυτός θα πρέπει μάλλον να ήταν ο κομιστής της παραγγελίας *κὺρ Ἰωσήφ ο διδάσκαλος*, αφού η προσεγμένη λόγια γλώσσα της δείχνει άνθρωπο με παιδεία ανάλογη με τον τιμητικό τίτλο που του αποδίδεται. Το ίδιο, προφανώς, πρόσωπο, υπογράφοντας ως *Ἰωσήφ ἀρχιμανδρίτης καὶ διδάσκαλος*, εμφανίζεται να επιμαρτυρεί στις 25 Απριλίου 1812 την διαθήκη του μουδανιώτη βατοπεδινού ιεροδιακόνου Κυπριανού²⁶. Όσον αφορά τέλος τα υλικά και την τεχνική επεξεργασία της επιγραφής, δεν υπάρχει αμφιβολία πως ο αποδέκτης της επιστολής ανταποκρίθηκε απόλυτα στην παραγγελία του Φιλόθεου, αφού, όπως ακριβώς όριζε ο παραγγελιοδότης, η επιγραφή είναι σκαλισμένη σε μάρμαρο με ωραία γράμματα τονισμένα με μολυβδοχώση.

Τα στοιχεία που έχει στη διάθεσή της η έρευνα, δηλαδή τα κείμενα των επιγραφών, των παραδόσεων και των επιστολών του, δεν αφήνουν πολλά περιθώρια για κάποια ανίχνευση της προσωπικότητας του Φιλόθεου. Οι σχετικές εκφράσεις των επιγραφών φανερώνουν πως ήταν υπερήφανος τόσο για τον τόπο της καταγωγής του όσο και για το ότι προϊστάται της βατοπεδινής αδελφότητας. Η επιθυμία του να ενημερώνεται γενικότερα για τα τεκταινόμενα στην πρωτεύουσα δείχνει ότι τον χαρακτήριζε ευρύτητα αντιλήψεων στην ενάσκηση των καθηκόντων του, χωρίς όμως αυτό να συνεπάγεται παραμέληση της διαχείρισης των τρεχουσών υποθέσεων της μονής, όπως βεβαιώνουν η μακρόχρονη παραμονή του στο αξίωμα του σκευοφύλακος, η εντυπωσιακή ανακαινιστική δραστηριότητά του και η πλούσια συγκομιδή των δύο περιοδειών του - ιδιαίτερα της δεύτερης - στα Μουδανιά. Κάποτε υπό την πίεση των δυσβάστακτων εξόδων και των άλλων δυσκολιών κάνει σκέψεις ακόμα και για μετεγκατάστασή του, αφού, όπως εξομολογείται στον αποδέκτη επιστολής του της 4ης Μαρτίου 1790, *...πολλάκις ἀπεφάσισα να φύγω κρυφίως διὰ νὰ πάγω εἰς κανέναν τόπον διὰ νὰ εὔρω τὴν ἡσυχίαν μου...* Πάντως οι φόβοι που εκφράζει στην τελευταία σωζόμενη επιστολή του (8 Μαρτίου 1793) για το ότι βρίσκεται στα *έσχατα της ζωής* του, επηρεασμένος προφανώς από τους έντονους πόνους που, όπως γράφει, ένοιωθε στα πόδια του, δεν φαίνεται να επαληθεύτηκαν. Όπως αποδεικνύουν οι θητείες του στο αξίωμα του σκευοφύλακος, έζησε τουλάχιστον ως το 1805, εξακολουθώντας μάλιστα τα περισσότερα από αυτά τα χρόνια όχι μόνον να κατέχει την εν λόγω υπεύθυνη θέση, αλλά και να συνεχίζει τις κτητορικές του πρωτοβουλίες προσθέτοντας στο πλούσιο σχετικό ενεργητικό του και την τοιχογράφηση του παρεκκλησίου του Αγίου Ανδρέου (1798).

26. Εγγρ. τετρ. Γ', αρ. 93.

(σφραγίδα της μονής)

Τὴν ὑμετέραν περιπόθητον ἡμῖν πανοσιότητα ἀδελ:
φικῶς ἀσπαζόμενοι ἠδέως προσαγορεύομεν.

+δεόμενοι τοῦ ἁγίου θεοῦ ἡμῶν, ὅπως διὰ πρεσβειῶν τῆς ὑπεραγίας θεο:
τόκου, τῆς κυρίας ἡμῶν καὶ θαυματουργοῦ βηματαρίσεως, διαφυλάττη τὴν
ὑμετέραν πανοσιότητα, ὑγιαίνουσαν ἄκρως καὶ εὐημεροῦσαν ἀμετα
πτῶτως, μετὰ μακροβιότητος καὶ ἐπιτεύξεως τῶν βαθέων της καταθυμίων.
τὴν περιπόθητον ἡμῖν ἐπιστολὴν της ἐλάβομεν, καὶ ἐχάρημεν ὑπερβαλλόντως
τόσον διὰ τὴν ἐφετὴν ἡμῖν ὑγείαν της, ὅσον καὶ διὰ τὰ ἀγαθὰ προοίμια
ὅπου δεικνύετε ὑπὲρ τῆς τοῦ μοναστηρίου μας βοηθείας. μὲ τὴν ἔλευσιν τοῦ αὐ
τόθι ἐρχομένου προηγουμένου κύρ Ἰερεμία, στέλλομεν τὴν ὁμολογίαν σας. θέλετε
ἐγχειρίσει εἰς τὴν πανοσιότητά του τὰ ἑκατὸν γρόσια. ἐπειδὴ ἐγὼ τὰ ἔλαβον
παρ' αὐτοῦ. τὰ δέκα ὅμως γρόσια διὰ τὸ σελὶ ὅπου ἐπαρηγγείλαμεν, ἅς
λείψῃ, μόνον κράτησον αὐτὰ τὰ δέκα γρόσια καὶ δῶσε τα εἰς ἐκεῖνον
ὅπου θέλει σκαλίσει ἐπάνω εἰς μάρμαρον τοὺς στίχους ὅπου φέρνει αὐτοῦ ὁ κύρ
Ἰωσήφ ὁ διδάσκαλος διὰ τὴν τράπεζαν. θείῳ ἐλέει οἰκοδομεῖται καὶ ἕως
τὰ τέλη τοῦ σεπτεμβρίου λαμβάνει τέλος. διὰ τοῦτο παρακαλοῦμεν νὰ ἐπιμεληθῆς
καὶ ἡ πανοσιότης σου ὅπου καὶ τὰ γράμματα τῶν στίχων νὰ εἶναι λαμπρὰ καὶ ἀνε
ξάλειπτα χυνομένου μολίβδου ἢ ἄλλου τινός εἶδους εἰς τὸ σκάλισμα τῶν γραμ
μάτων, καὶ νὰ ἐξαποστείλῃς αὐτὸ τὸ μάρμαρον ταχύτερον. ἀνίσως ὅμως καὶ
ἐξοδεύσης καὶ περισσότερα ἀπὸ τὰ δέκα, σημείωσον καὶ τὰ ἀποκρινὸ
μεθα. περὶ δὲ γραμμάτων ἐρχομένων ἀπὸ μολδοβίαν, ἐπιμελοῦ νὰ μᾶς
τὰ στέλνης μὲ πιστοὺς ἀν(θρώπ)ους. ἀκόμη ἔχε λεπτὴν περιέργειαν διὰ κάθε
ἄλλην ὑπόθεσιν κοινήν ἢ ἰδίαν, ὅπου νὰ μᾶς τὴν φανερόνης ἐν τάχει, νὰ
μανθάνωμεν καὶ ἡμεῖς καὶ νὰ στοχαζώμεθα τὰ πρακτέα. διὰ τοῦτο ἐδίω
ρίσθης παρὰ τῆς καθ' ἡμᾶς Ἰερᾶς συνάξεως εἰς βασιλεύουσαν, ὡς ἔχων δεξιὸν
νοῦν καὶ χέρι ἐπιτήδειον νὰ μᾶς φανερόνης τὰ πάντα. μᾶς ἔγραφες πῶς εἶπεν
ὁ χατζῆς Παναγιωτάκης ὁ γακτζόχλους διὰ τὰ διάφορα. περὶ τῶν ὁποί
ων, ἰδοὺ ὅπου γράφομεν εἰς τὸν τζελεπῆ γαρλατάκη νὰ κάμῃ τὴν οἰκονομίαν.
περὶ δὲ τῶν κατηγοριῶν ὅπου μᾶς κάμνει ὁ προηγούμενος κύρ Γεράσιμος, κα
θὼς γράφεις, τώρα ὅπου αὐτοῦ ἔρχονται ὁ προηγούμενος κύρ Ἰερεμίας καὶ ὁ διδά
σκαλος κύρ Ἰωσήφ θέλουν ἀποκριθῆ καὶ τὰ κατ' αὐτοῦ θέλουν εἰπῆ. τὰ δὲ
ἔτη τῆς ὑμετέρας περιποθήτου ἡμῖν πανοσιότητος εἶσαν θεόθεν ἀπειρο
πληθῆ, πανευτυχῆ καὶ πανευφρόσυνα. αψπε' ἀγούστου ζ

ὁ κατὰ πνεῦμα σου πατήρ καὶ σκευοφύλαξ Φιλόθεος

SKEVOPHYLAX PHILOTHEOS AND OTHER MONKS OF VATOPEDI FROM MOUDANIA, BITHYNIA

Miltiades D. Polyviou

Many monks originated from Moudania, Bursa, cloistered at Vatopedi at least from 1654 onward, when a metochion of the monastery is first attested in the region. One of them was Philotheos, skevophylax (e.g. sacristan) for a long time, who donated widely during the last decades of the 18th century. In the archives of the monastery survive four documents that reveal interesting information on his personality and his activities, e.g. his order for the marble dedicatory inscription of the refectory of Vatopedi (1785) made in Constantinople. Another document refers to monk Jeremias, also from Moudania, who ordered, again in Constantinople, an inscription for a part of the southeastern wing of the Vatopedi (1815).